

Sahip Çıkılamayan Zenginlik: Ekonomik İş Birliği Teşkilatı

Nevzat NARÇİÇEK

Dr., Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı
nevatnarcicek@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-5487-9036>

Makale Başvuru Tarihi : 17.02.2024

Makale Kabul Tarihi : 14.04.2024

Makale Yayın Tarihi : 31.05.2024

Makale Türü : Araştırma Makalesi

DOI: 10.5281/zenodo.11400474

Özet

Anahtar Kelimeler:

Ekonomik İşbirliği
Teşkilatı, Kalkınma
İçin Bölgesel
İşbirliği Teşkilatı,
Siyasi İstikrar,
Bölgesel İşbirliği

Türkiye, İran ve Pakistan tarafından temelleri atılan Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, çok uzun süredir faaliyet göstermektedir. Kurucu ülkelerin durumlarından dolayı bazı dönemlerde kuruluşun işlevsel olma özelliği kesintiye uğrasa da Sovyet Rusya'dan ayrılarak bağımsızlıklarına kavuşan Orta Asya ülkeleri, Azerbaycan ve Afganistan'ın birliğe üye olması ile kuruluş yeni bir sinerji yakalamıştır. Teşkilat, nihai üye ülkeler ile birlikte 8 milyon kilometre kareye ve 549 milyonluk nüfusa ulaşmıştır. Bu durum, teşkilat açısından olağanüstü bir jeopolitik ve jeoekonomik hinterlanda sahip olmak demektir. Dolayısıyla bu derece stratejik değere haiz olan bir teşkilatın işlevsel durumda olması siyasi, ekonomik ve coğrafi üstünlükler sağlaması açısından önem teşkil etmektedir. Bu kapsamda çalışmada, Teşkilatın tarihsel ve kurumsal yapısının incelenmesi ile birlikte amaçsal ve önemsel yönüne de vurgu yapılarak Ekonomik İşbirliği Teşkilatının sahip olduğu stratejik önemin işlevsel olmasını engelleyen faktörler üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada neticede teşkilatı, neredeyse işlevsiz hale getiren siyasi, ekonomik ve bölgesel risklerin bertaraf edilmesi durumunda kuruluşun stratejik olarak önemli potansiyeller taşıdığına vurgu yapılmıştır.

Wealth That Cannot Be Taken Away: Economic Cooperation Organization

Abstract

Keywords:

Economic Cooperation
Organization, Regional
Cooperation for
Development, Political
Stability, Regional
Cooperation

The Economic Cooperation Organization, whose foundations were laid by Turkey, Iran and Pakistan, has been operating for a very long time. Although the functionality of the organization was interrupted in some periods due to the situation of the founding countries, the organization achieved a new synergy with the membership of the Central Asian countries, Azerbaijan and Afghanistan, which gained their independence from Soviet Russia. Together with the final member countries, the Organization has reached 7 million square kilometers and a population of 433 million. This means having an extraordinary geopolitical and geoeconomic hinterland for the organization. Therefore, it is important for an organization with such strategic value to be functional in terms of providing political, economic and geographical advantages. In this context, the study focuses on the factors that prevent the strategic importance of the Economic Cooperation Organization from being functional, by examining the historical and institutional structure of the Organization, as well as emphasizing its purposeful and important aspects. As a result, it was emphasized that the organization has strategically important potentials if the political, economic and national risks that make the organization almost dysfunctional are eliminated.

GİRİŞ

I. ve II. Dünya savaşından sonra dünyanın hemen hemen her alanında değişim ve dönüşümler yaşandı. Yaşanan değişimler, bazı taraflar için zorunlu iken bazı taraflar için ise iradi olmuştu. Fakat yaşananların sebepleri neyle izah edilirse edilsin hakikat olan şuydu ki; her ülke, her medeniyet, yalnız kalmanın risklerini göze almamıştır ya da yalnızlığı arzu etmemiştir. Zira dünyanın başı o kadar hızlı dönmeye başlamıştı ki insan, uğradığı bir yere çok kısa bir süre sonra yine uğramak zorunda kalmıştır. Bunun için dünyanın gelişen ve dönüşen bu hali, “bir köye” dönüşme şeklinde yorumlanmıştır. Dolayısıyla dünya üzerinde yaşanan bu tebeddül küreselleşme, globalleşme ya da farklı olarak nasıl bir isimle isimlendirilirse de gerçek olan artık medeniyetlerin birbirlerine daha çok ihtiyacının olduğu gerçeği olmuştur. Bu ihtiyacın sebebi bazen ekonomiyi geliştirmek, bazen benzer kültürleri bir araya getirmek bazen de huzuru tesis etmek olmuştur. Bu ve buna benzer düşünceler, özellikle ikinci dünya savaşından sonra ülkeleri bir araya getirip birlikler kurmaya yöneltmiştir. İşbirlikleri askeri alanda olduğu gibi ekonomik ya da herhangi farklı bir alanda da olabilmektedir. Aynı şekilde bu işbirlikleri ya da örgütlenmeler uluslararası boyutta olduğu gibi bölgesel boyutta da olmuştur. İşte Ekonomik İşbirliği Teşkilatı da küresel düzende yerini almak ve söz sahibi olabilmek için bölgesel olarak kurulan bu entegrasyonlardan biridir.

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, köklü bir medeniyet geleneğine sahip iki devlet olan Türkiye ve İran ile birlikte Pakistan tarafından kurulan ve iktisadi işbirliğine dayanan bir entegrasyondur. Teşkilat, 1992 yılında genişlemeye giderek on üyeye ulaşmıştır. 1985 yılında Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Teşkilatı'nın (RCD) devamı olarak kurulan birlik, dünyanın en stratejik coğrafyaların birinde varlığını inşa etmiştir. Şöyle ki EİT, coğrafi konum itibariyle İran Körfezi, Hint Körfezi, Karadeniz ve Akdeniz gibi önemli alanlara iletişimi ve komşuluğu olan önemli bir konuma sahiptir. Aynı şekilde petrol-gaz kaynakları ile elektrik üretimi ve diğer enerji kaynakları yönünden dünyanın en zengin bölgelerindedir. Bundan dolayı bölge bulunduğu alan ve sahip olduğu kaynaklar ile her zaman cazip bir pozisyonda olmuştur. Cazip potansiyelinden dolayı, teşkilatın üye ülkeleri açısından birçok imkânı barındıran birlik, bazı sebeplerden dolayı istediği başarıyı elde edememiştir. Başarısızlığın sebebi, üye ülkelerin kendi iç dinamiklerinde yaşadıkları sorunlar olduğu gibi, birbirleriyle olan ilişkilerden ya da dış müdahalelerden kaynaklanmıştır. Bundan dolayı Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, zenginliği elinde bulundurmasına rağmen elindeki bu zenginliği mevcut durumda kullanmamış ya da kullanamamış bir mevkiide gibidir.

EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (EİT)

Şekil 1. EİT Bölgesi

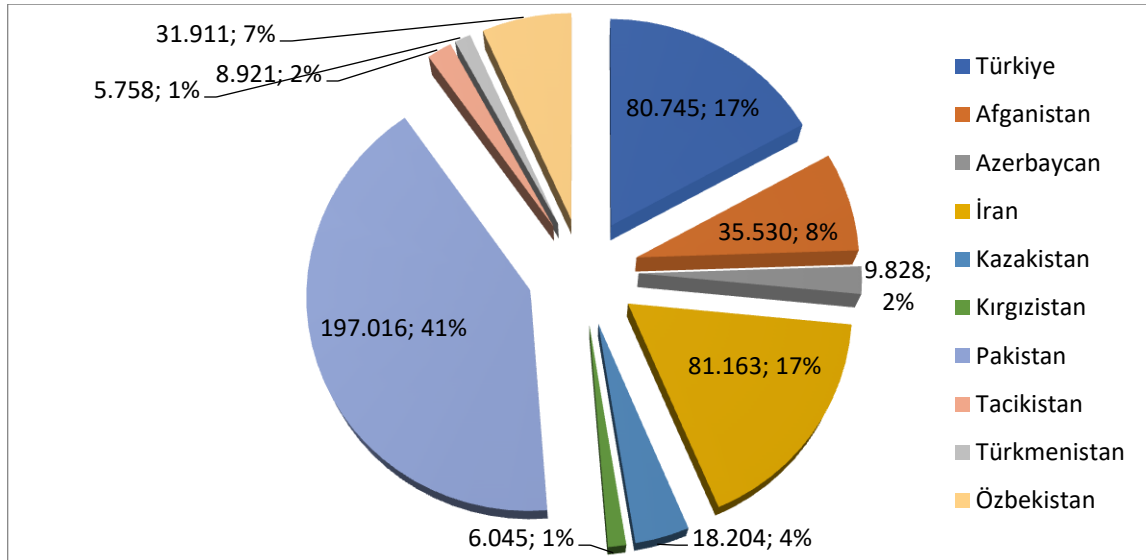
Kaynak: ECO Economic Review, 2017

Ekonomik işbirliği teşkilatı, üye ülkelerin kalkınma ve gelişmesine etki etmek, işbirliği teşkilatı içindeki ekonomik engelleri kaldırmak, birlik içinde bulunan ülkeler arasında ticareti geliştirmek ve EİT bölgesinin küresel piyasalarla bütünleşmesini teşvik etmek amacıyla kurulan bölgesel bir örgüttür. Aynı zamanda teşkilatın hedeflerinden biri de üye ülkeler arasındaki sosyo kültürel ve tarihsel bağları güçlendirmektir. Merkezi Tahran'da bulunan EİT; Türkiye, Pakistan ve İran öncülüğünde genel manada, zikredilen amaçlar doğrultusunda faaliyet icra etmek için 1985 yılında kurulmuştur. Kurucu bu üç ülke dışında; Azerbaycan, Afganistan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan ile birlikte on ülkeden teşekkül etmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2019). Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT), Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD) Teşkilatı'nın devamı olarak 1964 yılında Türkiye, Pakistan ve İran tarafından kurulan eski bir geçmişe sahiptir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2019).

Küresel pazarlarda meydana gelen entegrasyonlarla özellikle II. Dünya Savaşından sonra ekonomik, politik ve coğrafi işbirlikleri önem kazanmıştır. Bu meyanda Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, stratejik konumu itibariyle dünyada özellikle Asya coğrafyasında önem teşkil eden uluslararası bölgesel bir kuruluştur. Kurucu üç ülke olan Türkiye, İran ve Pakistan ile 1992 yılında sonradan teşkilata üye olan diğer yedi ülke dünya nüfusunun % 6,4'ünü oluşturmaktadır. Bu oran dünya nüfusunun 549 milyona tekabül etmektedir. Coğrafya olarak ise dünya yüzölçümünün %5,3 gibi bir alanı kapsamaktadır. Dünya ekonomisine katkısı ise %2,7 dolaylarındadır (Wasıl, 2015, s.37, Economic Cooperation Organization, 2024).

Aşağıdaki şekilde de görüldüğü gibi özellikle Dünya mirası açısından köklü bir geçmişe sahip olan Pakistan, Türkiye ve İran EİT nüfusunun kahir ekseriyetini oluşturmaktadır. Bu ülkeleri sırasıyla; Afganistan, Özbekistan, Kazakistan, Azerbaycan, Tacikistan, Kırgızistan ve Türkmenistan takip etmektedir.

Şekil 2. EİT'ye Üye Ülkelerin Toplam Nüfusu ve Toplam Nüfus İçindeki Payları

Kaynak: Economic Cooperation Organization, 2019

Ekonomik İşbirliği Teşkilatını önemli hale getiren en kritik unsur stratejik konumudur. 8 milyon km² (Economic Cooperation Organization, 2024) coğrafik alana sahip olan kuruluş dünya enerji rezervlerinin üçte birini barındırmaktadır. Coğrafi ve Nüfus itibariyle de Avrupa Birliği entegrasyonundan sonra ikinci büyük bölgesel kuruluştur (Wasıl, 2015, s.38). Gerek coğrafi alan olarak gerekse de sahip olduğu enerji rezervleri açısından böyle bir oluşumun etkilerinin büyük olması beklenir. Özellikle küresel dünyada stratejik konuma sahip olan enerji nazara alındığında EİT için bu alan önemli fırsatlar doğurabilme potansiyeli taşımaktadır.

EİT, kuruluşu itibariyle eski bir tarihe dayansa da gelişmekte olan ülkelerin kurmuş oldukları diğer entegrasyonlara nispeten zayıf kalmaktadır. Bilhassa İran İslam Cumhuriyeti'nde 1979 yılında meydana gelen

devrim neticesinde uzun süre atıl kalmıştır. Ancak 1992 yılından birliğe katılan yeni üyelerle birlikte oluşum, tekrar bir heyecan kazanmıştır. Yeni üyelerin katılması ile Asya’da yeni ekonomik fırsatların doğması diğer ülkeler arasında coşkuya sebep olmuştur (Dikkaya & Üzümcü, 2007, s.17). Barındırdığı avantaj ve dezavantajlarla birlikte her açıdan birlik, stratejik bir öneme haizdir. Bir yandan bölgesel bütünleşme olarak dünyanın en büyük ikinci oluşumu olma özelliği gösterirken diğer yandan enerji alanında bölge içinde bulunan ülke ekonomilerini geliştirebilecek rezerv ağına sahiptir. Yine aynı şekilde tarihten gelen köklü bir mirasa sahip Türkiye ve İran gibi iki kadim ülke birlik içinde yer alırken, diğer tarafta yeni bağımsızlığını kazanmış Türk Cumhuriyetlerinin varlığı entegrasyon için ayrı bir heyecan oluşturmaktadır. Ayrıca EİT için bölge içi ticaret ve yatırım akışı açısından potansiyel barındırmaktadır. EİT ülkeleri, coğrafi yakınlık ve ortak ekonomik, sosyal ve kültürel özellikler nedeniyle birbirlerinin pazarlarına kolay erişim sağlayabilmektedir. Tüm bu potansiyellere rağmen entegrasyonun başarısı etkili düzeyde değildir. Zira EİT, ticaret ve ekonomik entegrasyon bakımından diğer bölgelerin gerisinde kalmaktadır. Diğer yandan bölgeye küresel ticaret ve yatırım girişleri de istenen seviyenin ve potansiyelin altındadır (Haider, 2015, s.2).

Tarihsel Gelişim

Ekonomik bütünleşme hareketleri 20. yüzyılın karakteristik özellikleri arasında yer almaktadır. Bütünleşme kapsamında bir arayış da coğrafi ve kültürel olarak birbirine yakınlık gösteren Türkiye, Pakistan ve İran arasında olmuştur. Bu bağlamda bu ülkeler 1950’den beri birlikte hareket etme yollarını aramıştır. Neticede 1964 yılında bu üç ülke Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD: Regional Cooperation for Development) örgütünü kurarak ekonomik faaliyetlerini belli stratejiler dâhilinde yürütmeye başlamıştır. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ise RCD’nin bir devamı olarak 29 Ocak 1985 tarihinde Türkiye, Pakistan ve İran arasında kurulmuştur (Sandalcılar, 1999, s.4). 1985 yılında kurulan EİT’nin genel olarak amacı, üye ülkeler arasında istikrarlı ekonomik ilişkiler kurarak bu sayede bölgesel işbirliğini geliştirmek, ortak ticareti geliştirmek, kültürel ve manevi bağlarını güçlendirmektir. Bu minvalde Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra bağımsızlığına kavuşan Kazakistan, Azerbaycan, Tacikistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan ile birlikte Afganistan’ın 1992 tarihinde üye olmaları ile birlikte kuruluşun üye sayısı on olmuştur (Parasız, 2015, s.183).

EİT’nin öncü kuruluşu olan RCD, faaliyet gösterdiği 1964-1979 yılları arasında kayda değer bir gelişme gösterememiştir. Örgütün başarısı fazla olmamakla birlikte sadece haberleşme ve ulaştırma gibi bazı alanlarda ortak projelerin geliştirilmesine katkı sağlamıştır. RCD’nin başarısızlığında sosyo-ekonomik faktörler başta olmak üzere birçok etken mevcuttur. Örgütünün faaliyet alanının geniş olması, ülkelerin tecrübe eksikliği, ülkelerin birbirini tamamlama sınırlılığı, İran ve Türkiye’nin ekonomik alana Pakistan’ın ise siyasi alanı önemsemesi, ülkeler tarafından ithal ikameci politikalara ağırlık vermesi kuruluşun gelişimini menfi etkilemiştir. Bunun yanında Türkiye’nin Batılı ülkelerin kurmuş oldukları birliklere teveccüh göstermesi, Pakistan’da yaşanan siyasi gelişmeler, İran’da 1979 yılında rejim değişikliğinin yaşanması, RCD’nin başarı göstermesini engellemiştir. Neticede birlik 1979’da feshedilmiştir (Tüğen, 1995, s.175).

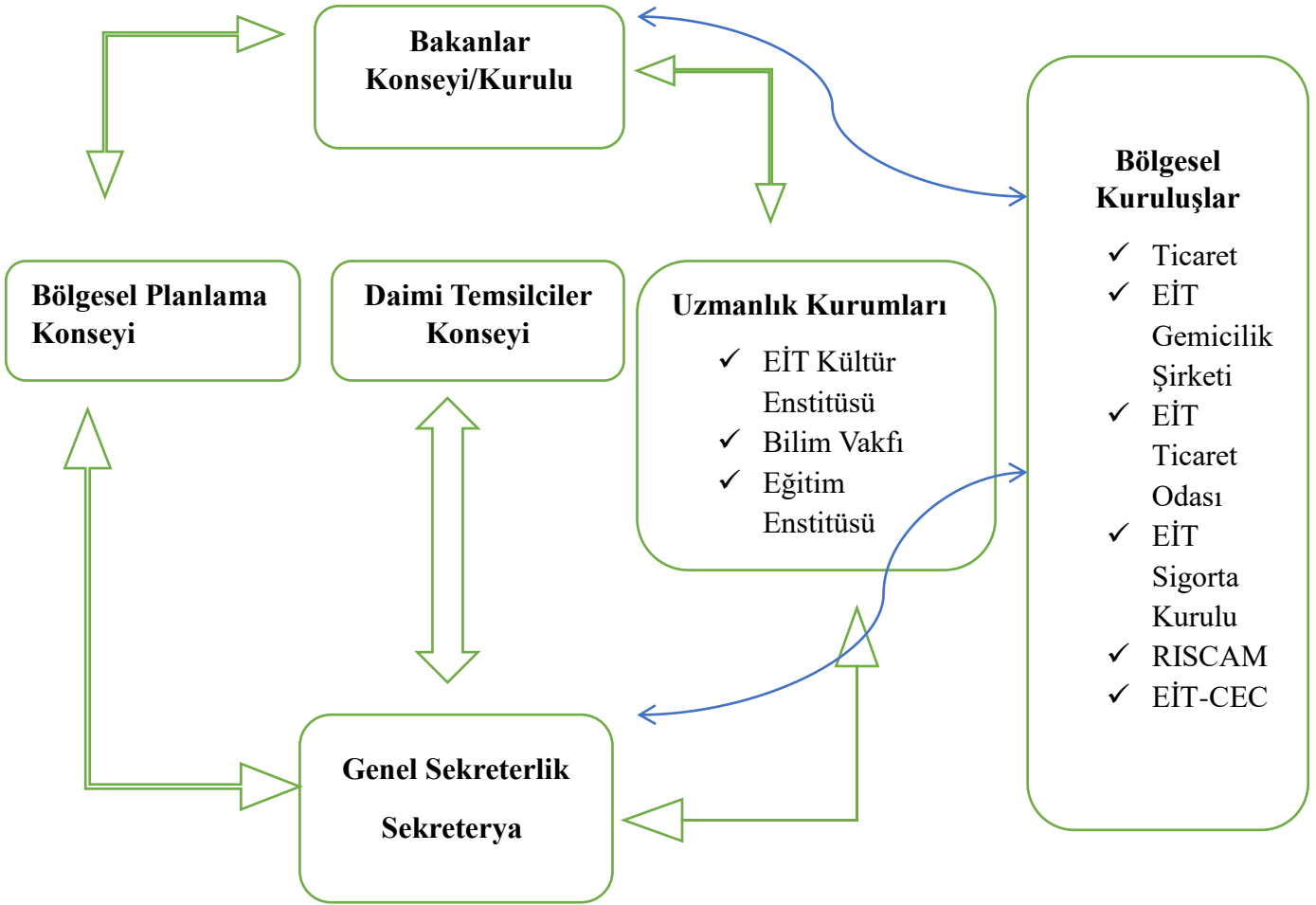
EİT, yukarıda da zikredildiği gibi RCD’nin bir devamı niteliğinde 1985’de Türkiye, Pakistan ve İran tarafından kurulmuştur. RCD, soğuk savaş döneminde CENTO bünyesi altında politik olarak bir araya gelmiş olan söz konusu bu üç ülkenin ekonomik zeminde yakınlaşması manasına geliyordu. 1979 yılında İran devrimi ile RCD’nin dağılması ile yine bu üç ülkenin EİT çatısı altında bir araya gelmeleri CENTO’ya ihtiyaç duyulmadığının göstergesi niteliğindedir. EİT’nin tarihsel olarak en önemli dönüm noktası ise 1992 yılında genişlemeye giderek üye sayısını ona çıkarmasıdır. Bu şekilde genişleme göstererek bölgesel bir organizasyon durumuna gelen EİT, 14 Eylül 1996 tarihinde imzalanan İzmir Anlaşması ile karşılıklı ilişkileri ve ticareti geliştirmek amacıyla yeniden yapılandırılmış, teşkilat üyesi ülkeler açısından hedefler tayin edilmiştir (Doğan, 2011, s.65-66).

EİT, stratejik ve kültürel olarak birçok avantajlara sahiptir. Coğrafi olarak birlik ülkeleri çok büyük ve geniş bir alanı kapsamaktadır. Bahse konu coğrafya yedi milyon kilometre karelik bir bölgeye yayılmaktadır. Nüfus olarak 450 milyonluk (Bkz. Şekil-1) bir öneme sahiptir. Bu nüfusun kahir ekseriyeti Müslümanlardan teşekkül etmektedir. Stratejik açıdan ise Hint Körfezi, İran Körfezi, Akdeniz ve Karadeniz'e erişimi ile EİT, önemli coğrafik bir sahayı kapsamaktadır. Diğer yandan ülkelerin kültürel bağları da birlik için önem arz etmektedir (Hazar, 2012, s.37). EİT'nin sahip olduğu bu coğrafi konum, İpek Yolu'nun tarihi bağlar itibariyle birbirine kenetlediği coğrafyaların 21. yy.de sosyo-ekonomik kalkınma ve işbirliği düşüncesiyle tekrar bir araya gelmesini temsil etmektedir. Bununla birlikte enerji kaynakları, özellikle fosil yakıtlar kuruluş bünyesindeki işbirliği imkânını artıran diğer bir unsurdur. Birlik ülkelerinden İran, Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan ve Türkmenistan hidrokarbon rezervlerine büyük oranda sahiptir (Doğan, 2011, s. 66). Barındırdığı avantaj ve dezavantajları ile birlikte kurulduğu tarihten bu güne EİT, birlik üyeleri içerisinde öncelikli sektörlerde işbirliğini önemli hale getiren projeler üretmektedir. Söz konusu sektörler arasında haberleşme, ticaret, gümrük, ulaştırma, enerji, madencilik, çevre, sanayi, tarım, sağlık gibi dallar yer almaktadır (Wasıl, 2015, s. 41).

Kurumsal Yapı

EİT'nin kurumsal olarak şematığı aşağıda şekil 2. gösterildiği gibidir:

Şekil 3. EİT Kurumsal Yapı

Kaynak: Economic Cooperation Organization, 2019

Ekonomik işbirliği teşkilatı, şekil -2’de de şematize edildiği gibi, İzmir Anlaşmasında belirlenen; Bölgesel Planlama Konseyi, Bakanlar Konseyi, Bölgesel Kuruluşlar, Daimi Temsilciler Konseyi, Özel Birimler ve Genel Sekreterlik olmak üzere altı ana organla çalışmalarını yürütmektedir. İzmir Anlaşmasında yer almamasına rağmen, 1992’den beri EİT Zirvesi düzenli olarak Devlet Başkanları veya Başbakanlar statüsünde temsil edilmektedir. EİT Zirvesi, resmi organ olmamasına rağmen toplantıları, teşkilatın en yüksek karar organı gibi etkilidir (Sandalcılar, 2010, s. 57).

Merkezi İran (Tahran) olan EİT’nin temel karar organlarının kısaca görevleri şu şekildedir (Hazar, 2012, s. 38-39):

- **Bakanlar Konseyi:** Birliğin en yüksek karar alma, politika ve yürütme organıdır. Konsey, birlik üyesi ülkelerin dışişleri bakanları düzeyinde yılda bir toplanır. Gerekli görülmesi durumunda zaman sınırı gözetilmeksizin olağanüstü toplantı yapılabilir.
- **Daimi Temsilciler Konseyi:** Tahran’da bulunan EİT’ye bağlı üye ülkelerin büyükelçilerinden teşekkül etmektedir. Daimi Temsilciler Konseyi, öncelikli olarak Bakanlar Konseyi adına politikaların uygulanmasından sorumlu birlikte bu kararların yürütülmesi ile ilgili olarak uygun adımların da atılmasından sorumludur.
- **Bölgesel Planlama Konseyi:** Konsey, Teşkilatın başkanlarından veya teşkilatın başkanlarına denk gelen karar mercilerinin temsilcilerinden oluşmaktadır. Konsey, Bakanlar Konseyinin yıllık toplantılarından önce olmak üzere, yılda en az bir defa toplanmaktadır. Toplanmasının amacı ise geçmiş dönemlerde uygulanan programların ele alınarak gözden geçirilmesi ve varılan sonuçların Bakanlar Konseyine sunulmak üzere analiz edilmesi ile eylem programlarının geliştirilmesidir.
- **Sekretarya:** Sekretarya ’da Genel Sekreter, başkanlık görevini üstlenir. Sekretarya, Genel Sekreterin yanısıra 3 Genel Sekreter Vekili ve birliğin ihtiyaç duyabileceği sair personellerden teşekkül etmektedir. Sekretaryanın üstlendiği görevler; EİT etkinliklerinin uygulanmasını başlatmak, koordinasyonunu sağlamak, süreci takip etmek ve Birliğin toplantıları için gerekli iş ve işlemleri sunmaktır.
- **Özel Ajanslar ve Bölgesel Kurumlar:** Bu kurumlar, Teşkilatın belirli bölümlerinde rol almaktadır. İlgili Kurumların ve Ajansların doğası, sayısı, ve gayeleri Bakanlar Konseyi’nce belirlenmektedir. Özel Ajanslar; Kültür Enstitüsü, Bilim Vakfı ve Eğitim Enstitüsü’nü kapsamaktadır. Ayrıca EİT Gemicilik Şirketi, Reasürans Şirketi, Ticaret ve Sanayi Odası Ticaret ve Kalkınma Bankası, Danışmanlık ve Mühendislik Şirketi vb. gibi pek çok bölgesel kuruluş da mevcuttur.

EİT’nin Amaçları

EİT’nin genel olarak amacı üye ülkeler arasında sosyo-ekonomik kalkınma ve refahı sağlayarak bölge ticaretine dinamizm getirmek olmakla birlikte İzmir Anlaşmasında amaç ve hedefler şu şekilde belirlenmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2019):

- Teşkilata üye olan devletlerin sürdürülebilir ekonomik gelişmesi,
- Ticarete engel teşkil edebilecek sorunların ortadan kaldırılması ve bölge içi ticaretin kalkındırılarak teşvik edilmesi,
- Artan dünya ticaret hacminde EİT Bölgesinin daha çok yer alması,
- Teşkilat üyesi devletlerin birbirleriyle ve dünya ile bağlantısını sağlayan iletişim-haberleşme ve ulaşım altyapısının geliştirilmesi,
- Ekonomik liberalizasyon ve özelleştirme,
- EİT bölgesini oluşturan coğrafyanın kaynaklarının harekete geçirilmesi,
- EİT üye devletlerin sanayi ve tarımsal potansiyelinin işlevsel kullanımının sağlanması,
- EİT Bölgesindeki vatandaşlar arasında kültürel ve tarihi bağların kuvvetlendirilerek ekoloji ve çevrenin korunmasına ilişkin stratejiler geliştirmek,
- Uyuşturucu ticaretinin önlenmesi,
- Uluslararası teşkilatlar ve bölgesel kuruluşlarla faydalı işbirliklerinin kurulmasıdır.

Ekonomik işbirliği teşkilatının sahip olduğu avantajlar nazara alındığında, hedeflenen amaca yönelik ülkeler arasında müspet manada kat edilebilecek her aşama üye ülkelerin kalkınması için bir ivme potansiyeli içermektedir. Bu manada bölgenin barındırdığı kaynakların siyasi ve ekonomik arenada doğru bir şekilde değerlendirilmesi kuşkusuz birliğin elini uluslararası pazarda güçlendirecek muhtevalara sahiptir.

EİT'nin Ekonomik Göstergeleri

Tablo-1'de EİT bölgesinde bulunan üye ülkelere bakıldığında genel itibariyle GSYH'nin arttığı görülmektedir. Ancak EİT bölgesi nüfusunun da 2000-2015 yılları arasında 0,50 artarak dünya genelindeki oranın %6,23'e çıktığı hesaba katıldığında, GSYH'deki bu artışın yavaş veya sabit olduğu sonucuna varılabilir. Zira kuruluş, GSYH payını aynı dönem içinde %0,57 artırarak 2,63'e yükseltmiştir (Safdar, 2017, s. 16).

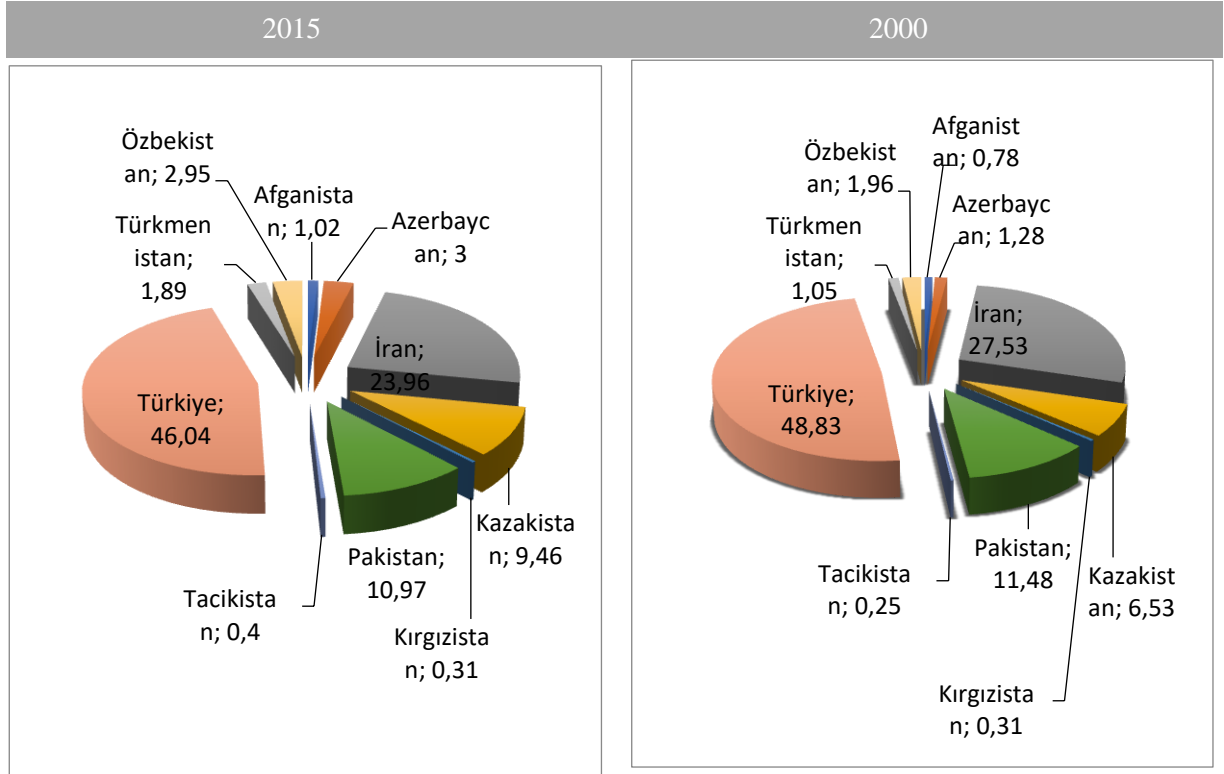
Tablo 1. Cari Fiyatlarla Üye Devletlerin ve ECO Bölgesinin GSYH'si, 2000-2015

Üye Ülkeler	Milyon \$				Nominal GSYH Büyüme	
	2000	2005	2010	2015	2000'den 2015'e kadar Yüzde Değişim	Yıllık Ortalama Büyüme Hızı
Afganistan	2,462	6,275	15,937	19,331	685,17	14,73
Azerbaycan	5,273	13,245	52,903	53,047	906,01	16,64
İran	109,592	219,846	467,790	432,557	294,70	9,58
Kazakistan	18,292	57,124	148,047	184,388	908,03	16,65
Kırgızistan	1,370	2,460	4,794	6,572	379,71	11,02
Pakistan	73,952	109,502	177,407	271,050	266,52	9,04
Tacikistan	861	2,312	5,624	7,853	812,08	15,88
Türkiye	266,568	482,980	731,145	717,880	169,30	6,83
Türkmenistan	2,905	8,104	22,583	35,855	1134,25	18,24
Özbekistan	13,760	14,308	39,333	66,733	384,98	11,10
EİT Bölgesi	495,033	916,157	1.665,581	1.795,266	262,66	8,97
Değişim	-	85,06	81,80	07,79	-	-

Kaynak: ECO Economic Review, 2017

Şekil-3'te EİT üye ülkelerin birlik içindeki GSYH payları gösterilmektedir. Buna göre Türkiye, İran ve Pakistan genel itibariyle payın büyük bir oranını paylaşmaktadır. Ancak 2000'den 2015'e gelindiğinde her üç ülkenin de birlik içindeki GSYH payı düştüğü görülmektedir. Buna karşın sonradan birliğe katılan diğer üyelerin paylarında artış kaydedilmiştir.

Şekil 4. Üye Devletlerin EİT'nin GSYH'sindeki Cari Oranındaki Yüzdesi (2000-2015)

Kaynak: ECO Economic Review, 2017

Aşağıda Tablo-2 incelendiğinde EİT bölgesinin nüfusundaki artış ile GSYH artış düzeyi arasında paralellik olduğu rahatlıkla görülebilir. Nüfusun artması, genç nüfusun artması yönüyle avantajken söz konusu artışın GSYH ile paralellik arz etmesi bazı dezavantajları barındırabilir. Söz konusu bu dezavantajlardan bazıları genç nüfus içerisinde oluşabilecek işsizliğin artması ve kişi başına düşen gelirin azalması riskidir. Zira ilerleyen dönemlerde nüfustaki artışın GSYH'yi aşması durumunda bu ve buna benzer risklerin oluşmasına sebebiyet verebilir. Dolayısıyla birliğin, mevcut potansiyellerini verimli alanlara yönlendirmesi ve birlik içinde ticaretin geliştirilmesi daha avantajlı durumlar vücuda getirebilir.

Tablo 2. EİT'nin Nüfusunun ve GSYH'nin Dünyadaki Payları

Yıl	2000	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	2015
Nüfus	5,73	5,75	5,78	5,81	5,84	5,87	5,89	5,92	5,94	5,98	6,02	6,08	6,10	6,15	6,19	6,23
GSYH	2,00	2,01	2,10	2,17	2,23	2,31	2,38	2,44	2,44	2,47	2,54	2,62	2,57	2,58	2,61	2,63

Kaynak: ECO Economic Review, 2017

Genel olarak EİT'nin ekonomik manzarasına bakıldığında, 450 küsur milyon nüfusa sahip olup, GSYH'si dünyanın toplam GSYH'nin %2,63'üne eşittir. Bölgeye doğrudan yabancı yatırım girişi 2000 yılından itibaren 10 kat artarak 2015 yılında 37,7 milyar dolara yükselmiştir. Dolayısıyla üye ülkelerin refahında bir artış gözlemlenmiştir. Ancak söz konusu bu artışın bölgesel organizasyonla ilgili olduğu söylenemez. Ancak EİT'nin son yıllarda yatırımlar açısından cazip hale geldiği ise bir vakiadır (Öğütçü, 2017, s. 2).

EİT'İN GELİŞİMİNİ ENGELLEYEN FAKTÖRLER

EİT bölgesi kuzeyinde Rusya, doğusunda Çin, batısında Balkanlar, güneyinde ise Hindistan bulunmaktadır. Bulunduğu coğrafi konum itibarıyla Akdeniz'e, Karadeniz'e, Basra Körfezi'ne, Hazar Denizi'ne, Hint

Okyanusu'na, Umman Denizi'ne kıyısı bulunup Kafkasya'nın ve Orta Asya'nın çok büyük bir kısmına şamil yaklaşık 7 milyon kilometrelik coğrafi alanı kapsamaktadır (Kızıltan & Sandalcılar, 2011, s. 103). Küreselleşme ile birlikte uluslararası ve bölgesel kuruluşların önem kazandığı dikkate alındığı böyle bir coğrafyada bulunan EİT ülkelerinin çok önemli bir avantaja sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ticaret yolları üzerinde bulunup dünyanın birçok alanı ile uygun bir şekilde ulaşım sağlayabilmek, ekonomik kalkınma açısından her birlik için arzulan bir durumdur. Ancak olumlu yönleri ile birlikte, farklı ülkelere ve coğrafi sınırlara komşu olmanın ve stratejik bir konumda bulunmanın kuşkusuz ki bir takım menfi durumlar da barındırma riski her zaman mevcuttur. Özellikle bölgesel birlik olma yolunda olan ülkelerin gelişmişlik düzeyi söz konusu bu riskin seviyesi ile yakından ilişkilidir. Diğer bir yandan birlik içinde bulunan ülkelerin birbirleri ile olan siyasi ve ekonomik ilişkileri ayrıca birliğin gelişmesi için önem arz eder niteliktedir. Bölgesel birliğin gelişip olgunlaşmasını etkileyebilecek diğer bir unsur da birliğin dışında kalan ve belli bir nüfuz elde etmeye çalışan aktörlerdir. Söz konusu bu aktörler, bazen ülke ya da ülkeler olduğu gibi ticari kuruluşlar mahiyetinde farklı aktörler de olabilir. Bilhassa enerji alanında, ulaşım ağlarına hâkimiyet kurma alanında ülkeler arasında mevcut olan rekabetler nazara alındığında, bu kadar önemli konumda bulunan bir bölge üzerinde nüfuz etme isteği olacaktır. Dolayısıyla bölgesel birliğin gelişimi üzerinde etki veya etkilere sahip olan faktörler düşünüldüğünde; birlik ülkelerin birbiri ile olan ilişkileri, birlik ülkelerinin kendi içyapısında meydana gelmiş/gelebilecek riskler, üye ülkelerin üye olmayan ülkeler ile yaşamış/yaşayabileceği sorunlar, birlik üyesi olmayan güçlü aktörlerin birlik üyesi ülkeler üzerinde kurmak istediği nüfuz gibi etmenler söz konusu bu gelişimin belirleyici faktörleridir.

Türkiye-İran İlişkileri

EİT'nin kurucu üç ülkesinden ikisi olan Türkiye ve İran'ın ilişkileri tarihi bir geçmişe sahiptir. Bu noktada Kasrı Şirin, iki ülkenin ilişkileri arasında dönüm noktasıdır. Bu anlaşma ile taraflar birbirleri arasında olan çatışmalara son vermişlerdir. Ancak her ne kadar toprak kazanımı açısından çatışmalara son verilse de yer yer belirginleşen gerginlikler her zaman var olmuştur. 19. yüzyılda Osmanlı ile İran arasında yaşanan gerilim, 20. yüzyılda da devam etmiştir. Özellikle 20.yy'de iki ülke etnik ayrılıkçı politikalarla karşı karşıya gelerek ilişkilerine güvensizlik tohumunu ekmişlerdir. 1953-1979 yılları arasından İran'ın ABD'ye yönelmesi ve Türkiye'nin de NATO'nun bir parçası haline gelmesi ile yönünü AB'ye çevirmesi iki ülkenin ilişkilerini etkilemiştir. 1979 yılında ise İran'ın devrim ile kendisine bir yön tayin etmesi ve farklı stratejilerle bölgesel güç olma politikası yürütmesi iki ülke arasındaki ilişkileri güvenlik endişeleri eksenine oturtmuş ve söz konusu bu durum günümüze kadar devam edegelmiştir. Zira İran, ABD'nin müttefiki olan Türkiye'nin politikalarına kuşku ile yaklaşırken Türkiye de İran'ın PKK'ya yönelik olan politikalarını tehlikeli bulmuştur. Diğer bir yandan 2011 yılında Suriye'de iç savaşın başlaması da iki ülkenin ilişkilerini etkilemiş ve iki ülkeyi tarihin en gerilimli sürecine sokmuştur. Suriye iç savaşında Türkiye mevcut düzen karşıtı bir tutum takınırken, İran bunun zıddı olarak mevcut düzenin korunmasından yana tavır takınmıştır (Afacan, 2018, s. 3-5).

EİT'nin kurulmasında temel rolü oynayan ve kurucu ülkeler olan Türkiye ve İran arasındaki ekonomik ilişkiler de siyasi ilişkilere benzer bir seyir izlemiştir. Süreç içinde bazı farklılıklar olsa da siyasi arenada yaşanan problemler ekonomik işbirliğini gölgede bırakmıştır. Dolayısıyla EİT'nin en önemli iki ülkesi olan Türkiye ve İran arasındaki ekonomik işbirliği gereken düzeye ulaşamamıştır. Her iki ülkenin önemli bir güç olma ideali düşünüldüğünde iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin düzeyi, söz konusu bu ideali gerçekleştirebilecek ekonomik işbirliği oluşturmaktan uzak kalmıştır (İnat, 2015, s. 8).

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı açısından Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerin gerginliği birçok menfiliği ihtiva etmektedir. İki ülkenin birlik içindeki GSYH'si da nazara alındığında bu oran birliğin GSYH 'sının yarısını geçmektedir. Nüfus olarak büyüklükleri düşünüldüğünde iki ülke birlik içinde ciddi bir orana sahiptir. Dolayısıyla iki ülke arasında yaşanan veya yaşanabilecek sorunlar, EİT'nin gelişmesi önünde bir bariyer oluşturur. Nitekim her ne kadar farklı etkenler olsa da İran'da yaşanan 1979 Devrimi, birliğin 1992'ye kadar atıl kalmasına sebebiyet vermiştir. Devrimin Türkiye ile ilgili olmamasına rağmen, böyle tarihi bir deneyim nazara alındığında Türkiye-İran arasında ilişkilerin menfi seyretmesi durumunda birlik açısından gelişimin durması ya

da yavaşlaması demektir. Bundan dolayı gerek Türkiye gerekse İran, küresel ya da bölgesel olarak etkili aktör haline gelme gibi bir hedefe sahipse, siyasi gerilimin ekonomik ilişkilere yansımaları engelleyecek politikalar geliştirmesi gerektirmektedir. EİT'nin ekonomik birlik olduğu göz önünde bulundurulduğunda, siyasi gerilimin ekonomik ilişkilere zarar vermeyeceği politikaların geliştirilmesi hem iki ülkenin kalkınması için hem de EİT'nin birlik olarak varlığını sürdürmesi ve de gelişmesi için önem arz eder niteliktedir. Kaldı ki sadece siyasi gerilimin olması bile birlik açısından risk barındırır mahiyettedir.

Üye Ülkelerin Siyasi İstikrar Sorunları

EİT'nin üye ülkeleri siyasi istikrar açısından bazı sorunları barındırmaktadırlar. Bu ülkelerde mevcut olan sorunlardan dolayı demokratik gelişim kesintiye uğrayabilmektedir. Bu kapsamda Orta Asya ülkeleri her ne kadar Sovyetler Birliğinden ayrılıp bağımsızlıklarını ilan etmişlerse de Rusya Federasyonu ile ilişkilerini sürdürmektedirler. Ülkeler arasında kurulacak ilişkiler kuşkusuz ki bağımsızlık gereği müdahale edilebilecek bir durum değildir. Ancak EİT zirvelerinden önce Rusya'nın Bağımsız Devletler Topluluğu üyelerini bir araya getirmesi ve ortak güvenlik ve gümrük birliğine dayalı temalarda girişimlerde bulunması dikkate şayan bir durumdur. Bu durum, EİT içinde söz konusu bu ülkelerin ihtiyatlı ve çekingen hareket etmelerine sebep olmaktadır. Diğer yandan bu ülkelerde iktisadi ve devlet idaresine dayalı mevcut olan kurumsal ve fonksiyonel yetersizlikler, işbirliğini menfi şekilde etkileyen diğer bir unsur olma mahiyeti taşımaktadır. EİT'nin etkisini azaltabilecek başka bir unsur ise, İran'ın çabalarıyla Hazar Denizine kıyısı bulunan Rusya'nın EİT üyesi olan Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan arasında Hazar Birliği Örgütünü oluşturmasıdır (Tüngen, 1997, s. 187).

EİT üye ülkelerinden olan Afganistan ise siyasi istikrar açısından sancılı bir vaziyettedir. Afganistan'da yaşanan istikrarsızlığın nedenleri arasında tarihi, toplumsal, jeopolitik, demografik ve siyasi çok neden mevcuttur. Fund for Peace tarafından yayınlanan raporda Afganistan 177 ülke içerisinde 170. sırada yer alması bu istikrarsızlığın göstergesidir. Ülkeyi böyle olumsuz bir duruma götüren ise; hükümetin meşruiyet krizi, kurumsal yetersizlik, yolsuzluklar, uyuşturucu, etnik çatışmalar, sınır sorunları, fırkacılıktan kaynaklı şiddet gibi etmenlerdir (Arslan, 2016, s. 48). Afganistan'daki gibi kronik bir istikrarsızlığa sahip olmasa da Pakistan'da da EİT'yi olumsuz etkileyebilecek istikrarsızlıklar mevcuttur. Bunlardan en önemlisi, belki de Pakistan ve Hindistan arasında 1947 yılından beri süre gelen Keşmir sorunudur. Çalışmanın mahiyeti itibarıyla geniş olarak analiz edilemeyecek Keşmir sorunu, 1947'de meydana gelmiş Hindistan-Pakistan bölünmesinin tamamlanmamış bir sorunudur. Birçok insanın ölümüne sebep olan bu sorun, günümüzde nükleer güce sahip olan Pakistan ve Hindistan arasındaki çatışmaların ana sebebi haline gelmiştir (Çebi, 2018, s. 1). Keza Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Karabağ sorunu da Azerbaycan için tehdit oluşturmaktadır. Dağlık Karabağ sorunu, Sovyetler Birliği dağılmadan başlayan ve Sovyetler'in dağılmasından sonra ise çatışmalara sebep olan yıkıcı bölgesel sorunların en önemlisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle Dağlık Karabağ sorunu, Kafkasya'daki politik istikrar, iktisadi büyüme ve bölgesel işbirliklerinin oluşmasının önünde set olan önemli sorunlardan biridir (Ekici, 2017, s. 74). Bu sorun direk olarak EİT'yi etkilemese de birlik üyesi olan Azerbaycan'ı etkilemesi ile dolaylı olarak EİT'yi etkiler bir vaziyettedir.

Ekonomik İşbirliği Teşkilatını Türkiye-İran örneğinde olduğu gibi üye ülkeler arasındaki ikili ilişkiler etkileyebilirken üye ülkelerin siyasi-ekonomik istikrarları da etkili olabilmektedir. Pakistan'ın Keşmir sorunu ele alındığında, ülkenin Hindistan ile yaşayacağı/yaşayabileceği olası bir kriz, Pakistan'ı ciddi manada etkiler. İki ülkenin de nükleer silaha sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda ülkeler arasındaki gerilimin tehditleri daha ciddi boyutlarda olacaktır. Söz konusu bu riskler, özelde iki üyeyi etkilerken genelde de bölgeyi ve Pakistan'ın üye olması münasebetiyle kuşkusuz ki EİT'yi olumsuz etkileyecektir. Diğer açıdan Afganistan'ın değişik sebeplerden kaynaklı siyasi istikrarsızlık durumu ve sürekli bir çatışma ortamında bulunması durumu, EİT'nin gelişimini sekteye uğratabilecek bir vaziyettedir. Afganistan'ın özellikle kaynak açısından zenginliği düşünüldüğünde birlik için ülkenin istikrarsızlığı dezavantajlıdır. Afganistan'ın, altın dâhil önemli minerallere, doğalgaz ve petrol rezervlerine sahip (Deraman & Haya, 2014, s. 2) olduğu göz önüne alınırsa ülkenin istikrar açısından mesafe kat etmesi EİT için zenginlik demektir. Keza Dağlık Karabağ sorunu da Azerbaycan'ı

etkilediğinden dolayı EİT'nin dinamiklerini etkilemekten uzak değildir. Dolayısıyla EİT'nin bugüne kadar hedeflenen büyümeyi ya da gelişmeyi kat edememesi birçok etkende aransa da, belki de en önemli etkenin ülkelerin boğuşmakta olduğu iç sorunlarda ve siyasi istikrarsızlıklarda aranması daha sağlıklı çözümler sunacaktır.

Ekonomik Sistem Farklılıkları

Küresel ya da bölgesel kuruluşlarda hedef birliğinin oluşması için iktisadi sistemlerin benzerliğinin olması gerekir. Ancak EİT üye ülkeleri arasında böyle bir benzerlik gözlemlenmemektedir. Türkiye ve Pakistan kapitalist piyasa ekonomisine sahiptir. Buna karşın bağımsızlıklarını yeni kazanmış olan Orta Asya ülkelerinde ise merkezi planlamacı sistemden serbest piyasaya geçiş aşaması durumu mevcuttur. Afganistan'a ise herhangi bir iktisadi sistemden söz etmek mümkün değildir. EİT'nin kurucu üç ülkesi arasında da ekonomik sistem açısından farklılıklar vardır. Üye ülkelerin iktisadi sistemlerinin benzerlik göstermemesi, işbirliğini zorlayıcı bir etkiye sahiptir (Mastanabad, 2008, s. 189-190). Ekonomik Sistem farklılıkları her ne kadar çok ciddi sorun teşkil etmese de ekonomik birlikler açısından gelişime ivme kazandırma potansiyeli barındırmaktadır. Zira üye ülkeler arasındaki iktisadi benzerlikler, ticaretin gelişmesi ve rekabet gibi unsurlar için kolaylık sağlamaktadır. İktisadi farklılıklar ise rekabeti olumsuz etkilediğinden dolayı üye ülkeler arasında anlaşmazlıklara sebep olabilmektedir. Zira korumacı iktisadi bir politika ile serbest bir piyasanın aynı sonuçları doğurmayacağı aşıkârdır.

EİT'yi Etkileyen Dış Faktörler

Orta Asya'da Rusya etkili bir ülke konumundadır. EİT'ye 1992 yılında üye olan ülkelerin altısı da Sovyetler Birliğinin dağılması ile bağımsızlığını kazanmış ülkelerdir. Bu ülkelerin ise birçok alanda Rusya ile çok sıkı ilişkileri vardır. Dolayısıyla mevcut durumda bile Rusya bölgede belirleyici konumdadır. Her ne kadar EİT'nin bu ülkeleri, bağımsız hareket etmeye çalışsa da Rusya, sahip olduğu nüfuzu korumak için birçok yöntem uygulamaktadır. Bu yöntemlerden bazıları; bu coğrafyada yaşayan Rus azınlıkları desteklemek, bu ülkelerle yapılan ticarete sübvansiyon uygulamak, etnik ve siyasi çatışmalarda askeri müdahalelerde bulunmak gibi uygulamalardır. Bu tarz yöntemlerin uygulanması Rusya'nın Ekonomik İşbirliği Teşkilatına sıcak bakmadığı şeklinde yorumlanmaktadır. Dolayısıyla Rusya, bölgede gücünü pekiştirmek ve muhafaza etmek için bölge ülkelerinin Bağımsız Devletler Topluluğu çerçevesinde birleşmesini istemektedir (Mastanabad, 2008, s. 196). Özellikle Vladimir Putin'in yönetimindeki Rusya, yakın çevre şeklinde kavramsallaştırdığı ve Orta Asya devletlerinin de dâhil olduğu BDT bölgesine daha fazla önem vermektedir. Rusya'nın bu siyaseti ve uluslararası alandaki dönüşümler, Orta Asya devletlerinin Rusya'ya yakınlaşmasına sebep olmuştur. Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan politik, askeri ve iktisadi alanda önceliği Rusya'ya tanımaktadır (Kamalov, 2011, s. 68). Rusya'nın Orta Asya ülkeleri ile olan ilişkileri serbest rekabet piyasası şeklinde cereyan etmesi durumunda söz konusu ülkeler için gelişmenin merdivenleri olma potansiyeline sahiptir. Ancak Rusya, bu ülkelerle olan ilişkilerini gücünü pekiştirme ekseninde icra ederse EİT için tehlike arz edebilme potansiyeli ortaya çıkabilmektedir. Özellikle Rusya'nın ilgili devletleri kendi istediği bir alanda (BDT) birleştirme iradesi göstermesi durumunda bu ülkelerin EİT'den uzaklaşması riskinin de doğması anlamına gelebilmektedir. Böyle bir durumun Orta Asya ülkeleri açısından nasıl bir sonuç doğuracağı farklı bir platform olmasına karşın EİT için bir daralma hatta bir çözümlenme riskini ihtiva etmektedir. Zira Orta Asya, EİT için bir zorunluluk olmasa bile gelişmesi için önemli bir potansiyeldir.

Ekonomik İşbirliği Örgütünün bir başka üyesi olan Afganistan, jeostratejik konumundan dolayı sürekli dış müdahalelere maruz kalmıştır. Afganistan; Çin, Türkistan, Hindistan ve İran'ı birbirine bağlayan önemli yolların kesiştiği stratejik bir konumda bulunmaktadır. Dolayısıyla Afganistan üzerinde hâkimiyet kurulması, önemli bir gücün ele geçirilmesi demektir. Böyle bir gücü elinde bulundurmamak isteyenler, sürekli müdahale girişimlerinde bulduklarından dolayı Afganistan'ın kurumsallaşması sürekli engellenmiştir. Tarihte İngiltere ve Sovyetler Birliğinin müdahalesi olduğu gibi en son Amerika Birleşik Devletleri Afganistan'a 2001 yılında değişik sebeplerle müdahale etmiştir (Şeyhanlıoğlu, 2008, s. 80-81). Afganistan'a müdahale eden devletlerin kendi açısından her ne kadar farklı sebepleri olsa da, sebepler arasında ülkenin jeostratejik konumunun ve sahip

olduğu kaynakların bulunmadığı söylenemez. Lakin müdahalenin sebepleri ne olursa olsun ülkeye yapılan müdahaleler ülkeyi sürekli bir istikrarsızlığa sürüklemiştir. Söz konusu bu müdahalelerin direk olarak EİT işbirliğine yapılmamış olması, EİT'nin gelişmesini engellemediği anlamına gelmez. Zira bu tarz müdahaleler, birçok olumsuzluğa gebedir. Birincisi Afganistan'a yapılan müdahaleler sonucu ülke gelişemediği için işbirliğine gereken katkıyı sağlayamaz. İkincisi ülkenin sahip olduğu konumun verimli bir şekilde kullanılması engellenir. Üçüncüsü sürekli bir istikrarsızlık olduğu için ülke sahip olduğu enerji kaynaklarını kullanmaktan mahrum kalır ya da bu kaynaklara müdahale edenler tarafından kullanılır. Dördüncü sebep ise EİT, sayılan bu engelleyici faktörlerden dolayı ülkeden gerektiği faydayı sağlayamamakla birlikte ülkenin işbirliğine menfi etki etmesi de sürekli ihtimal dâhilinde olabilmektedir.

EİT için önem arz eden diğer dış faktör ABD'nin ve diğer bazı Batılı ülkelerin İran'a yönelik olan politikalarıdır. İran, ABD'nin Ortadoğu'daki en önemli müttefiki iken 1979 yılında İran'da meydana gelen devrim ile ABD'nin en büyük düşmanı haline gelmiştir. Zaman içerisinde yaşanan olaylarla birlikte ABD, İran'ı uluslararası arenada yalnızlaştırma politikasına girişmiştir. ABD bunu yaparken de Ortadoğu'daki müttefiklerinden bu politikaya destek vermelerini istemiştir (İnat, 2015, s. 10). ABD'nin İran'ı yalnızlaştırma politikasının detayları çalışmamızın sınırlarını aşmaktadır. Ancak böyle bir politikanın İran'ın siyasasına ve ekonomisine zarar verebileceği gibi bölgesel veya uluslararası işbirliklerine de zarar verebileceği kuşkusuzdur. Özellikle ABD'nin böyle bir politika izlerken sair devletlerden ve özellikle Ortadoğu'daki devletlerden destek beklemesi ayrı tehlikeleri barındırmaktadır. Türkiye ve İran'ın EİT'nin kurucu ülkeleri olduğu nazara alındığında Türkiye'nin bir seçim yapma zorunda kalması ve seçimini ABD'den yana kullanması, iki ülke arasındaki ilişkilere zarar verebileceği gibi EİT'nin yapısına ve gelişimine de zarar verebilmektedir. İran'dan yana tavır sergilemesi durumunda ise bu sefer Türkiye'nin zarar görme ihtimalini doğmaktadır. Dolayısıyla EİT açısından ABD'nin İran'a yönelik böyle bir stratejisi, hangi açıdan ya da hangi ülke ile ilgili olarak ele alınırsa alınsın birlik için tehlikeler içerdiği muhakkaktır. Dış müdahaleler bu örneklerle dâhilinde analize tabi tutulduğunda, sebepleri ne olursa olsun uluslararası işbirlikleri için olumsuzluklar ihtiva etme riskini barındırmaktadır. Özellikle gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkeler açısından bu riskler daha da artmaktadır. EİT ülkelerinin de ekonomilerinin çok güçlü olmadığından yola çıkıldığında işbirliği ülkelerine yönelik olarak yapılan her hangi bir müdahale risk içermektedir.

SONUÇ

Ekonomik İşbirliği Örgütü her yönüyle potansiyel ihtiva eden bir alana sahiptir. Dünya enerji kaynaklarının üçte birine sahip olmakla çok önemli bir imkânı elinde bulundurmaktadır. Söz konusu bu imkânın ehemmiyeti, dünyada enerji için verilen mücadelenin boyutu düşünüldüğünde daha net idrak edilebilmektedir. Diğer yandan birlik ülkesi İran, Rusya'dan sonra dünyada en büyük doğalgaz rezervine sahiptir. Aynı şekilde petrol rezervleri açısından da İran, dünyanın önemli bir yekûnunu elinde bulundurmaktadır. Diğer taraftan Türkiye, Asya ve Avrupa ekseninde bir koridor/köprü konumuna sahiptir. Bu özelliğiyle Asya ve Avrupa arasında ticaret hacmini ciddi oranda geliştirme potansiyeline sahiptir. Yine aynı şekilde Afganistan da çok önemli yer altı kaynaklarına sahip olmakla birlikte coğrafi açıdan avantaj sağlayabilecek çok stratejik bir konumdadır. Bundan dolayı Afganistan sürekli olarak kontrol edilmeye çalışılan ve üzerinde hâkimiyet kurulmaya çalışılan bir ülke olmuştur. Dolayısıyla Afganistan'ın bulunduğu nazlı konumun doğru bir şekilde kullanılması her zaman EİT'nin gelişimi için avantaj sağlamaktadır. Keza Sovyetler Birliğinin dağılması ile birlikte EİT'ye üye olan Orta Asya Devletleri de her açıdan zenginlik bulduran devletlerdir. Bu coğrafyada maden çeşitliliği bölgeye çok ciddi güç kazandırmaktadır. Altın, gümüş, uranyum gibi madenler açısından zenginlik barındıran bölge, nükleer açısından da (Kazakistan) dördüncü sıradadır. Dolayısıyla EİT bölgesine üye ülkeler hangi açıdan ele alınırsa alınsın zenginlik içeren bir nitelik taşımaktadırlar.

Ancak Ekonomik İşbirliği Teşkilatının sahip oldukları zenginlikler ile buldukları konum, daha doğrusu elde ettikleri başarı ile bu zenginlik arasında paralellik olmadığı bir vakıdır. Küresel boyutta kurulmuş olan bölgesel birliklere bakıldığında, Avrupa Birliğinden sonra en büyük birlik olduğu gözlenmektedir. Buna rağmen EİT'nin başarılı olduğunu ya da amaçlanan hedeflere ulaştığını söylemek güçtür. EİT için hedefe ulaşma noktasında

engelleyici birçok faktör mevcuttur. En başta üç kurucu ülkeden ikisi olan Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerin belirsizliği ve sürekli bir güven problemi içerisinde olması, EİT için menfi bir durumdur. Bu iki ülkenin birliğin lokomotif olduğu hesaba katıldığında iki ülke arasındaki ilişkilerin olumsuz seyretmesi birlik açısından sorun teşkil etmektedir. Dolayısıyla iki ülkenin ilişkileri düzeltmesi ya da belirsizlik ve güven problemini ortadan kaldırması EİT için taze bir kan olabilmektedir. EİT için diğer bir sorun, Orta Asya ülkelerinin Rusya'dan kaynaklı olarak birliğe tedirgin ve çekingen yaklaşmasıdır. Aynı şekilde Rusya'nın da bu bölgeyi kontrol etmek istemesi de EİT için büyümeyi ve gelişmeyi baltalayan farklı bir problemdir. Üye ülke olan Afganistan'ın ise sürekli dış müdahalelere maruz kalması sonucu yaşadığı karışıklık da yine EİT'nin gelişimi açısından olumsuzluk teşkil etmektedir. Hakeza Pakistan'ın Hindistan ile olan Keşmir sorunu da birliği etkileyebilecek vaziyettir. Ancak zikredilen sorunların varlığı, birliğin gelişmesini engeller nitelikte olması üye ülkelerin sahip olduğu zenginlik ve köklü kültürel bağlılıklar ile aşılabilecek potansiyele sahiptir. Bütün bunlara rağmen realite olan şudur ki şimdiye kadar (tamamen olmasa da) sahip olunan zenginliğe sahip çıkılmadığıdır ya da çıkılmadığıdır. EİT'nin gelişimi ve büyümesi için sayısızca öneri bulunduğu muhakkaktır. Ancak sadece sahip olunan zenginliğin farkına varılması ve sahip çıkılması bile tek başına büyüme ve dünyada söz sahibi olma reçetesidir.

KAYNAKÇA

- Afacan, S. (2018). Türkiye-İran ilişkilerini yeniden düşünmek, *İlim Kültür Eğitim Derneği*, Politika Notu 02.
- Arslan, M. (2016). Afganistan'da istikrarsızlık ve temel sebepleri, *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*, 2, 47-63.
- Çebi, E. (2018). Keşmir raporu, tarihi süreç ve bölgeye dair çözüm önerileri, *İNSAMER*, Araştırma 75.
- Derman, G. S. & Haya, B. (2014). 11 Eylül sonrası Afganistan'daki güvenlik sistemi, *Akademik Bakış Dergisi* (41).
- Dikkaya, M. & Üzümcü, Â. (2007). Ekonomik işbirliği örgütünün (ECO) gelişimi, potansiyeli ve dinamikleri, *Stratejik Araştırmalar Dergisi* (11), 11-34.
- Doğan, S. (2011). Ekonomik işbirliği teşkilatı: 21. yüzyılda tarihi ipek yolunu canlandırma çabaları, *Ortadoğu Analiz*, 3(26), 63-70.
- Ekici, Y. (2017). Azerbaycan ve Ermenistan arasında bitmeyen dağlık Karabağ sorunu, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 62-77.
- İnat, K. (2015). Ekonomik işbirliği örgütünün 30. yılında Türkiye-İran ekonomik ilişkileri, *SETA* (132).
- Haider, H. (2015). Regional integration in ECO: an overview, *ECO, Secretariat Staff Papers*.
- Kamalov, İ. (2011). Rusya'nın Orta Asya Politikaları, *Ahmet Yesevi Üniversitesi İnceleme Araştırma Dizisi*, Rapor Yayın No:02.
- Kızıltan, A. ve Sandalcılar, A. R. (2011). Türkiye'nin dış ticaretinde ekonomik işbirliği teşkilatının (ECO) yeri ve önemi, *T.C. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Avrasya Etütleri*, 38(122), 99-122.
- Mastanabad, A. V. (2008). *Kuruluşundan Günümüze Ekonomik İşbirliği Örgütünün (ECO) Gelişmesi ve Etkileri*, (YÖK Tez Merkezi, Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Economic Cooperation Organization, (2019), *Member States*, http://www.eco.int/general_content/85059-Member-States.html?t=General-content 2019.04.09
- Economic Cooperation Organization, (2019), *Organizational Structure of ECO*, http://www.eco.int/parameters/eco/modules/cdk/upload/content/general_content/3512/1500387177606ailqu920ffq0sanikp6q7kmhu3.pdf 2019.04.14.
- Economic Cooperation Organization, (2024), <https://eco.int/> 2024.05.19.
- Öğütçü, Ö. N. (2017). Ekonomik işbirliği teşkilatı: mevcut durum ve beklentiler, *Avrasya İncelemeleri Merkezi*, Belge No:20.

- Hazar, N. (2012). Ekonomik işbirliği teşkilatı'nın(EİT) geleceği: EİT dinamizm, görünürlük ve verimlilik kazandığında parlak bir geleceğe sahip olacaktır, *ORSAM*, Rapor No:108,
- Parasız, İ. (2015). *Uluslararası mali ve ekonomik kuruluşlar*, Ezgi Kitabevi.
- Safdar, M. (2017). Economic cooperation organization: fifteen years of cooperation and development (2000-2015), *ECO Economic Review*.
- Sandalcılar, A. R. (1999), *Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) Bölgesinin Sosyo-Ekonomik Analizi*, (YÖK Tez Merkezi, Uzmanlık Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Sandalcılar, A. R. (2010). *Ekonomik İşbirliği Teşkilatının Ticari Analizi: SITC Sınıflandırması ve Çekim Modeli Üzerine Bir Uygulama*, (YÖK Tez Merkezi, Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2008). 18. yüzyıldan günümüze kadar Afganistan'ın jeostratejik önemi, *T.C. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Avrasya Etütleri*, 34 (2), 61-82.
- Tüğen, K. (1997). Ekonomik işbirliği örgütü (ECO) ve islam konferansı örgütü(İkö)nün Türkiye yönünden değerlendirilmesi, *XI. Türkiye Maliye Sempozyumu*, İzmir.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (2019), *Ekonomik İşbirliği Teşkilatı*, http://www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-teskilati-_eit_.tr.mfa 2019.04.05
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (2019), *Ekonomik İşbirliği Teşkilatı*, <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/cok-terafli-ve-bolgesel-iliskiler/cok-terafli-iliskiler/ekonomik-isbirligi-teskilati> 2019.04.06
- Wasıl, M. R. (2015). *Afganistan Ekonomisi ve Ekonomik Entegrasyonlar (ECO) Örneği*, (YÖK Tez Merkezi, Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.